

SÖ

SKOLÖVERSTYRELSEN

Lsä 73

Läroplan för särskolan

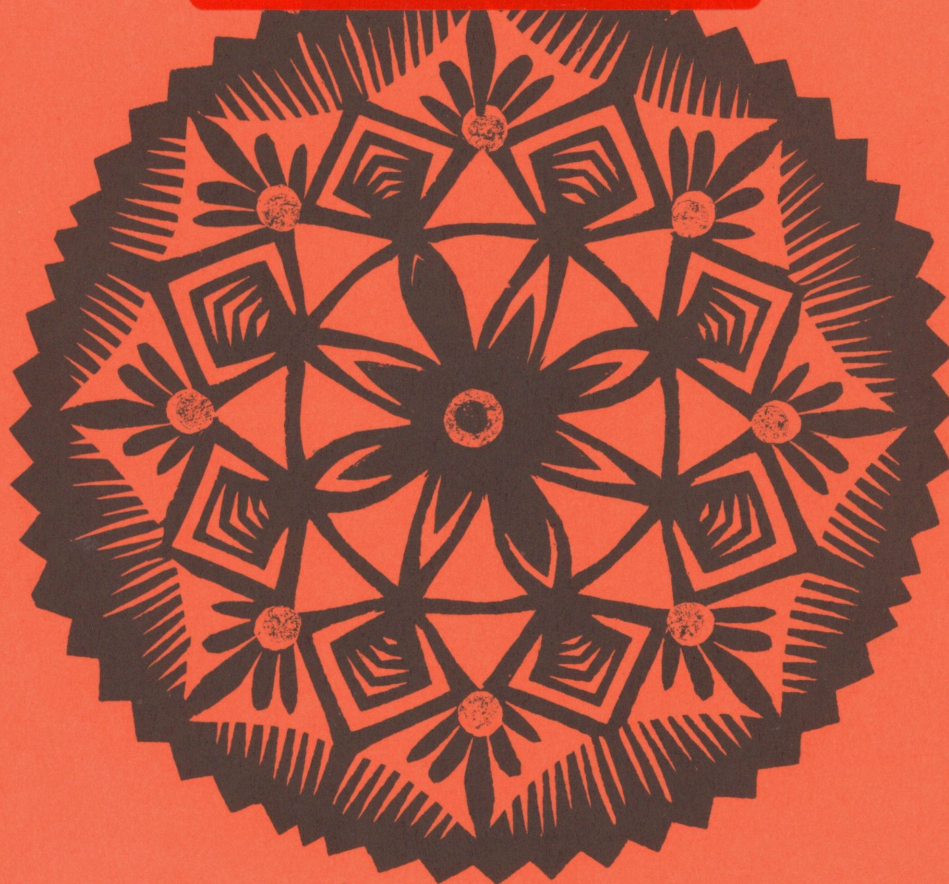
Verksamhetsträning
Anvisningar

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100159 1358

TILLHÖR REFERENSBIBLIOTEKET
UTLÅNAS EJ

Läroplan
1117

er

Pedagogiska biblioteket

RLF
Kortplaner
Lx 4

ANVISNINGAR FÖR VERKSAMHETSSTRÄNING

INNEHÅLL	Sid
MÅL	2
ELEVEN	3
ELEV-LÄRARE	7
ALLMÄNNA ANVISNINGAR	9
Anvisningarnas roll Inskolningsperioden Lärlarlag och arbetslag Elevassistenter Arbetspass Raster och uppehåll Ämnesblock Samordnad specialundervisning Verksamhetsorientering Friluftsverksamhet Lägerskolverksamhet Läromedel Den fysiska miljön i skolan	
SAMVERKAN	15
Skola-hem Inom skolan Arbetslag Lärare-elevassistent	
TIMPLAN	18
KURSPLANER MED ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER	20
Kommunikation ADL Skapande verksamhet och manuell träning Gymnastik Allmänna synpunkter	
METODIK	35
Förstärkningsprincipen Den enskilde elevens program Rutinen under dagen	

MÅL

Det allmänna målet för särskolans undervisning gäller även för verksamhetsträningen (Lsä 73:I).

Psykiskt utvecklingsstörda elever på låg utvecklingsnivå i åldrarna 17-21 år skall erbjudas fortsatt undervisning i särskolans verksamhetsträning. Målet med denna verksamhet är att ge eleverna en fortsatt möjlighet att utveckla sin personlighet och förvärva färdigheter, som för den enskilde har betydelse för ett dagligt vuxenliv.

Undervisningen skall utveckla eleven allsidigt - stimulera vakenhet, skapa motivation och främja emotionell balans, meddela kunskaper och öva färdigheter, träna eleven att fungera i grupp och utveckla eleven fysiskt och psykiskt. Skolan måste söka hjälpa varje elev att lära känna sig själv, att utveckla sina olika egenskaper och komma till rätta med personliga problem och samtidigt uppleva samspelet med den sociala miljön.

Eleven skall ges möjlighet till tillfredsställelse av behov och utveckling av känslor. Han skall lära sig att bemöta sin miljö, vilket delvis sker genom det bemötande eleven själv får i olika situationer.

Undervisningen skall anpassas till elevens utvecklingsnivå och hans erfarenheter av livet. Varje elev har speciella egenskaper, varför hänsyn skall tas till elevens individuella egenart och förutsättningar.

För alla elever är utvecklingen av känslö- och viljeliv lika viktig som den förståndsmässiga stimuleringen. Kontakt och kommunikation mellan lärare och elev måste därför utvecklas innan den systematiska träningen av funktioner och färdigheter inleds.

ELEVEN

Elever på låg utvecklingsnivå behöver en speciellt tillrättalagd pedagogik. (A-nivå och låg B-nivå. Se supplementet Elevens personlighetsstruktur samt sid 34)

Elevens förståndsfunction baseras på experimenterande och strävan att få intryck genom de olika sinnena. De erfarenheter en elev får organiseras i enkla föreställningar och konkreta minnesbilder med visst bildminne. Om miljön varit stimulerande kan föreställningarna ha bredd. Men om eleven levt i en begränsad miljö blir även föreställningsvärlden begränsad.

Elevens låga utvecklingsnivå leder till att han inte förstår de komplicerade händelseförloppen i sin omgivning och därigenom upplevs otrygghet. Undervisningen skall därför ge eleven nya erfarenheter och upplevelser som gör att det som händer omkring honom får mening och betydelse och därigenom minskar denna otrygghet. Undervisningen skall alltså grundas på elevens egna upplevelser för att ge honom större egenvärde.

Elevens begränsade kommunikationsförmåga gör att han inte alltid ger **gensvar**. Detta uppfattas ibland som passivitet. Eleven har upplevelser men behöver kontakten med en vuxen för att kunna förmedla dessa och bli aktiv.

En del elever reagerar med aggressivitet med omgivningen eller mot sig själva, vilket kan vara deras sätt att försöka kommunicera med andra. Den vuxnes roll blir då att försöka tolka elevens upplevelser och ge honom alternativa uttrycksmedel.

När eleven visar brist på gensvar kan han ha ställts inför alltför låga krav. Överkrav i sin tur kan också ge följder då förväntningar ställs på eleven som han ej kan uppfylla. Reaktionen på underkraven kan då uttryckas i stereotyper eller drag av avskärmning.

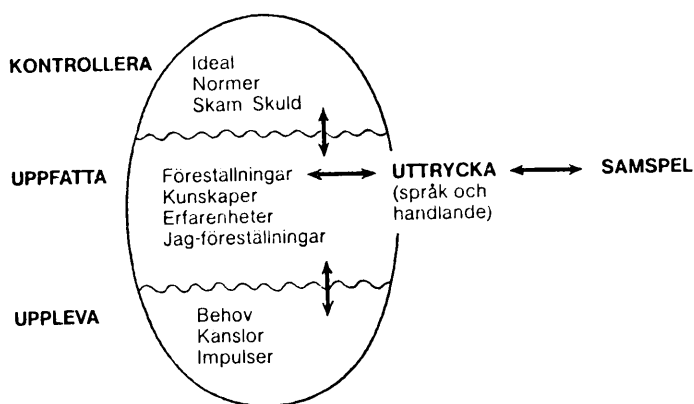
För att läraren skall kunna arbeta personlighetsutvecklande i samspel med eleven och förstå hans reaktioner krävs en insikt i de olika faserna i personlighetsutvecklingen. I detta sammanhang talas i termer av normal personlighetsutveckling. När det sedan omsätts till eleven i verksamhetsträning måste hänsyn tas till elevens levnadsålder.

Elevens låga utvecklingsnivå leder till att den allmänna personlighetsutvecklingen hämmas. Till det kommer att eleven ofta har tilläggshandikapp. Eleven når som regel endast in i den första eller den andra utvecklingsfasen, men hans levnadsålder gör att t ex pubertet och sexuella behov påverkar hans utveckling och upplevelser. På vilket sätt detta sker har vi ännu dåliga kunskaper om.

Den fysiska ålderna är en faktor som har betydelse och som gör, att den ovanstående fasbeskrivningen inte får ses som något absolut utan som en grund, varifrån olika handlingsmönster kan bedömas. En annan faktor av vikt är elevens erfarenheter. Elever på denna nivå men med en annan levnadsålder än små barn har andra erfarenheter.

Förmågan att uppleva, uppfatta och kontrollera handlandet är tre nivåer som personligheten omfattar. Djupet av personligheten präglas av upplevelser, taket är förmågan till kontroll. Dessa nivåer grundläggs under tre första faserna i personlighetsutvecklingen. Förmågan att uppleva, d v s att ha erfarenheter knutna till känslor och behov, grundläggs omedelbart efter födelsen. Barnet utvecklar sedan en uppfattning av sin omvärld och sig själv. Samtidigt får barnet ett språk och ett handlande. Detta kräver ett samspel med omgivningen. Slutligen får barnet genom ideal och normer förmåga att kontrollera och styra impulser och det egna handlandet.

Modell över personligheten:

Bilden visar normal personlighetsutveckling i åldern 0-6 år. Verksamhetsstråningens elev är i åldern 17-21 år. Han/hon har genomgått den fysiska utvecklingen, samt har längre erfarenhet än det lilla barnet.

Fas I

Tillit och misstro

Vid födelsen och den första tiden därefter har barnet den största känsligheten för vad de viktiga personerna i den närmaste omgivningen, främst föräldrarna, genom sitt känslomässiga engagemang förmedlar. Särskilt i kroppsomvårdnaden upplever barnet att det har ett värde, är omtyckt osv. Den första identitetsupplevelsen utvecklas. Denna blir i den senare utvecklingen en tro eller tillit till omvärlden och den egna förmågan.

Detta innebär att barnets tidigaste erfarenheter har störst betydelse för det djupaste systemet i personligheten, upplevelsenivån. Förutsättningen för att denna utveckling skall komma i gång är en djup kontakt och ett samspel med en eller ett fåtal personer, i första hand föräldrarna.

Den är i den primära behovstillfredsställelsen dessa personer överför en tro till barnet. Om detta inte sker, upplever barnet misstro. Denna är först knuten till en bristande tro på att omgivningen bryr sig om en, men blir också till en bristande tro på egen förmåga. Viss misstro behövs. Den bör dock under denna första period vara liten.

Man får inte i barnets reaktioner omedelbar bekräftelse på om man gör något av värde. Barnet uttrycker inte så tydligt och direkt upplevelsen. Men senare i livet kommer effekten av de tidiga insatserna att göra sig gällande. För att få en aktiv vuxen kan man lägga grunden under de första åren av barnets liv.

Fas II

Självständighet, tvivel och skam

Under den första fasen grundläggs alltså den nivå som kallas upplevelsenivån. Även de första uttrycken (leenden, experimenterande, de första orden osv) utvecklas. Under den andra fasen grundläggs föreställningar om jaget och omvärlden. Kunskaper, erfarenheter och färdigheter börjar utvecklas. Språkutvecklingen är viktig efter som den ger nya medel till samspel.

Till den första mer diffusa känslomässiga identitetsupplevelsen fogas nu uppfattningar om det egna jaget. Identitetsupplevelsen präglas från och med detta utvecklingsstadium alltmer av en känsla av förankring i en social verklighet. Uppfattningarna innehåller först erfarenheter av att "jag är", "jag är inte", "jag kan", "jag kan inte" eller "jag vill", "jag vill inte". Senare blir föreställningarna mer komplicerade och formas till roller och handlingsmönster.

Genom dessa vidgade handlingsmöjligheter kan barnet alltmer uttrycka sina behov. Denna period präglas av en kamp för egna behov och visar att barnet har vilja att vara sig själv. Bemötandet bör präglas av allvar och respekt. Då kan självständigheten grundläggas.

Emellertid handlar barnet ibland så att det väcker ogillande från den närmaste omgivningen. Reaktionerna blir då en känsla av tvivel på sig själv eller skam över sitt handlande.

Barnet upplever skamkänslan som obehaglig. Den blir därför en kontrollmekanism. Barnet kan alltför mycket styras av vad det förväntar att omgivningen vill i stället för av egna inre upplevelser.

Varje utvecklingsfas innebär att barnet upplever att det står inför något nytt som det inte behärskar, en kris. Det utvecklingsstörda barnet kommer genom sitt förståndshandikapp och sin speciella livssituation i allvarligare kriser. Under denna andra fas är det vanligare för ett utvecklingsstört barn än för ett normalutvecklat barn, att det gått genom den första på ett mindre positivt sätt. Utvecklingen begränsas då, vilket leder till att jaget från början blir begränsat. Det barn som bor på institution kämpar t ex mycket litet för de egna behoven och får genom den begränsade miljön alltför få erfarenheter.

Fas III

Initiativ och skuld

Under den tredje fasen grundläggs det sista systemet i personligheten, nämligen förmågan till kontroll och styrning av de egna impulserna och det egna handlandet. Därmed är de grundläggande system i personligheten färdiga.

Utvecklingen av förmågan till kontroll är relaterad till dels aggressiviteten, dels frigörelsen från föräldrarna.

Karakteristiskt för denna period är att barnet visar aggressivitet och prövar den i olika handlande. Reaktionen från omgivningen ger barnet föreställningar om vad som är önskvärda och icke önskvärda handlingsmönster. Så småningom blir detta till normer, som barnet själv tar över. Barnet utvecklar en förmåga att själv bedöma sitt handlande. Om detta inte är i överensstämmelse med idealen upplever barnet skuld. Dessa normer och ideal gör också att barnet i förväg kan avgöra hur

det bör handla. En målmedvetenhet och förmåga till initiativ blir följd.

Denna utveckling sker genom att de för barnet närstående personerna bemöter det aggressiva handlandet. Barnet behöver motstånd och gränser, men samtidigt måste det uppleva att det är omtyckt och värt något. Dessutom har barnet behov att få alternativa uttryck för sina aggressiva impulser. Resultatet blir att barnet lär sig handskas med sin aggressivitet.

För att normer och ideal skall bli barnets egna, krävs en successiv frigörelse från föräldrarna. Under den fasen får barnet klarare uppfattning om sig själv och också nya handlingsmönster. Därmed utvecklas självständigheten ytterligare.

För det utvecklingsstörda barnet är denna fas mer krisartad än andra. Förutsättningarna kompliceras både av den utvecklingsstördes speciella livsförhållanden och förståndshandikappet.

Utvecklingen av normer och ideal påverkas av förståndshandikappet. De gravare utvecklingsstörda har ofta inte de föreställningar och det tänkande (eller de organiserande processer) som krävs.

För att ideal och normer skall bli flexibla krävs erfarenheter och upplevelser. En rik miljö ger alltså en bättre utveckling än en fattig.

Frigörelsen kan också bli ett problem, både för barn som bor hemma och för barn på elevhem, institution etc. För de förra är problemet att deras frigörelse kan försvåras. Ett större beroende än nödvändigt kvarstår, ofta på grund av att föräldrarna är oroliga. För de senare ligger ofta problemet i att de inte har utvecklat det djupa beroendet som ligger till grund för frigörelsen.

Undervisningen skall ge eleven möjligheten att utveckla en roll i ett arbete. Emellertid är det för närvarande svårt för eleven i verksamhetsträning att få en roll i samhället. Det är trots detta viktigt för honom, att man i undervisningen strävar efter att stimulera rutiner, rytm, vanor och handlingsmönster, som gör det möjligt för honom att finna en roll. Främst gäller det att klara en boende- och en arbetsmiljö, där arbetet oftast är förlagt till dagcenter.

ELEV-LÄRARE

Eleven i verksamhetsträningen karakteriseras ofta av antingen passivitet eller av hyperaktivitet. Detta leder till att omgivningen brister i sitt gensvar på dessa kontaktyttringar. Eftersom aktiviteten då förefaller att vara utan mål dras den slutsatsen lätt att han inte upplever eller uppfattar något. Man måste i undervisningen utgå från att eleven verkligen upplever och uppfattar det han skall arbeta med. Ett samspel kan utvecklas om aktiviteterna väljs så att de tillfredsställer elevens behov och utvecklar hans intressen.

Grundläggande i den allmänna metodiken för verksamhetsträningen är att skapa en dialog mellan lärare och elev. Detta kräver att läraren är känslomässigt engagerad och visar att eleven är omtyckt och har värde. Lärarens inlevelse, medagerande och engagemang får eleven att uppleva den aktivitet som förekommer. Detta leder till sådana upplevelser som eleven får behov att uttrycka. Därigenom blir han motiverad att utveckla nya handlings- och språkmönster.

En elev med svårt förståndshandikapp får man främst kontakt med genom de primära behoven - behov av kroppsvårdnad, kontakt, intryck och rörelser. Kontakten kan utvecklas i aktiviteter som tillfredsställer dessa behov. Kontaktutvecklingen med eleven är ofta mycket tidskrävande. Först när kontakt skapats kan program läggas upp och krav ställas på förändringar. Detta innebär att planeringen av undervisningen måste ske på lång sikt.

Eleven måste få uppleva kontinuitet i undervisningen. Det är därför viktigt att samma person är ansvarig för undervisningen av eleven och att aktiviteterna kommer tillbaka. Eleven måste få möjlighet att känna igen sig och uppleva trygghet. Han behöver även under en tid vara i samma lokal och lära känna denna. Därefter kan han få möjlighet att vidga sin värld och erfara andra miljöer.

Genom upprepande av aktiviteter byggs trygghet och frigörelse upp. Eleven behöver återuppleva samma aktiviteter, varav vissa bör förekomma varje dag och andra regelbundet varje vecka eller varje månad. Detta gör att eleven vågar bli fri i sitt handlande och därmed utvecklas. Den tid en aktivitet varar behöver inte vara lång. Det väsentliga är regelbundenhet och intensitet. I förståndshandikappet ligger ofta en osjälvständig angelägenhet att vara till lags, därför kan det inträffa att eleven styrs av vad den förväntar att omgivningen vill, istället för inre upplevelser.

Eftersom eleven uttrycker så litet, krävs lyhördhet och öppenhet hos läraren. Denne måste tolka och formulera i ord vad eleven uttrycker i tal, gester och mimik och därmed förstärka hans språk. Även handlande som präglas av stereotyper, aggressivitet etc måste tolkas, Läraren måste söka förstå vad eleven vill uttrycka med dessa handlingsmönster. Lärarens bemötande blir därmed ett svar på ett språkligt uttryck.

Ofta är t ex aggressivitet som vänds mot den egna personen ett sätt att uppleva sig själv i en miljö som man inte förankrats i. Nya upplevelser kan leda till att behovet att slå sig själv försvinner. Intrycken av den egna personen kommer då i ett samspel med omgivningen och inte genom smärtupplevelser från den egna kroppen.

Eleven i verksamhetsträning är på väg in i vuxenvärlden. Det innebär att bemötandet måste präglas av detta och inte av den låga utvecklingsnivån. Vuxenattityden måste genomsyra förhållningssätt, sätt att tala, val av aktiviteter, material, situationer m m.

ALLMÄNNA ANVISNINGAR

Anvisningarnas roll

Programmet för den enskilde eleven måste göras individuellt. Elevens möjligheter att tillgodogöra sig undervisningen på ett meningsfullt sätt får avgöra dess innehåll och omfattning. Timplanen är en grund för planeringen av elevens program.

Inskolningsperioden

Då eleven skall börja i verksamhetsutbildning är den första kontakten med läraren och skolmiljön mycket viktig. Flera av eleverna har haft särskild undervisning tidigare och ett första möte med ny grupp, ny lärare och ny fysisk miljö kan ge eleven för många nya intryck.

Inskolningen måste anpassas till varje elev med utgångspunkt i hans tidigare erfarenheter och speciella förutsättningar. Läraren i verksamhetsutbildning bör samråda med elevens hem och avlämnande lärare före skolstarten.

Den första kontakten mellan läraren och eleven bör ske i en miljö, där eleven upplever trygghet. Denna trygghet finns oftast i boendemiljön, men kan också finnas i den klass eleven tidigare gått. Vid detta tillfälle räcker det att läraren bara talar om vem han är och vad man skall göra tillsammans. För övrigt ägnar man sig åt samvaro. Ibland kan flera kontakter i elevens miljö vara önskvärda.

Vid elevens första kontakt med lokalerna för verksamhetsutbildning kan det vara lämpligt att han besöker den med någon från hemmiljön och då möter sin lärare som varit på besök. Eleven visas en begränsad del av lokalerna t ex klassrum, kapprum och toalett. Läraren måste prata med eleven för att hjälpa honom att hitta till och känna igen lokalerna. Hur snabbt man sedan kan sammanföra eleverna i grupp och att utvidga den fysiska miljön beror på den enskilde elevens möjligheter att ta emot nya intryck.

Arbetslag

I ett arbetslag ställs ingen ensam inför uppgifter och problem. Om ett arbetslag bestående av t ex enbart lärare bildas, kan de ta tillvara sina olika fallenheter för olika moment i undervisningen så att de kan komplettera varandra. Om en lärare är speciellt intresserad av att arbeta t ex med dramatik, kan de elever, som klarar av flera vuxenrelationer få del av lärarens speciella kunskaper och intressen. Det är viktigt för eleven att man på olika sätt markerar de speciella roller som lärare utöver klassläraren har i relation till eleven. Lärarna kan stötta och inspirera varandra och då lättare klara av den osäkerhet som arbetet med denna elevgrupp kan skapa. Det är ofta svårt att ensam bedöma om man har rätt mål och metod i arbetet med en enskild elev.

För att komma fram till målet för elevens undervisning och utforma elevens program måste arbetslaget utökas med i första hand föräldrar/elevhemspersonal samt övriga befattningshavare i skolan som har kontakt med eleven. Exempel på personal som bör ingå i ett större arbetslag är elevassistent, sjukgymnast, talpedagog och gymnastiklärare. (Se kapitlet Samverkan sid 15)

Elevassistenter

En hel skoldag skall ge både samvaro i grupp, individuell stimulans, gruppaktiviteter o s v. Därför krävs stor personaltäthet i klassen för verksamhetssträning.

Elevassistenter behövs i verksamhetssträningen. Eleverna behöver ofta hjälp i vardagliga situationer, t ex vid förflyttningar, av- och påklädning och toalettbesök. Eftersom eleverna har en varierande förmåga att klara flera vuxenkontakter bör en bestämd elevassistent knytas till varje klass. En elevassistent, som varje dag under minst ett läsår följer klassen, har möjlighet att få fortlöpande information och handledning av läraren och får därigenom en meningsfull roll både i relation till eleven och i arbetslaget. De vardagliga sociala situationer där elevassistenten ofta kommer att medverka är för eleven viktiga pedagogiska moment.

Läraren har huvudansvaret för den pedagogiska planeringen. För att elevassistenten skall kunna medverka i träningen måste han följa eleverna och läraren under hela skoldagen och inte splittras mellan flera klasser. Läraren måste ge utförlig information och dagens arbete, så att elevassistenten kan agera självständigt i gruppen. Därigenom får elevassistenten också en aktiverande och inte bara en övervakande roll.

Elevassistenten bör vara med i arbetslagets planering av det långsiktiga programmet för varje elev så att målet för arbetet med eleverna är gemensamt för alla.

Arbetspass

Det är väsentligt att eleven får uppleva en lugn, återkommande rytm under skoldagen. Lektionerna bör därför sammanföras i längre arbetspass.

Inom ett arbetspass kommer aktiviteterna att variera mellan individuell stimulering, iakttagelser av övriga i gruppen, passivitet, vila o s v, men arbetspasset skall ändå utgöra en enhet knuten till en viss lokal, arbete med ett visst material eller liknande.

Varje arbetspass skall ha ett konkret mål med utgångspunkt i timplanens ämnesblock. Även om ämnesblocken kommunikation, ADL och skapande verksamhet hela tiden griper in i varandra, bör ändå varje arbetspass ha tyngdpunkten på ett av dessa ämnesblock.

Strävan bör vara att eleven har samma lärare, samma lokal och samma ämnesblock under ett arbetspass, så att eleven kan känna förväntan och få viss fasthet i dagsschemat.

Raster och uppehåll

De tider under skoldagen då klassläraren inte är närvarande bör skolvärdinna, elevassistent, fritidsledare samt annan personal finnas tillgängliga. Eleverna måste dessutom ha tillgång till lämplig och stimulerande ute- och innemiljö.

Innemiljön bör ge möjlighet till vila, avkoppling och musiklyssnande, ge tillgång till enkelt arbetsmaterial samt möjlighet att ordna enkel förtäring. Utemiljön bör stimulera till rörelse och utforskande och vara utformad (trafikfri) så att eleverna på egen hand kan få röra sig med tjänstgörande personalen som aktiverande och inte enbart vaktande. (Se kap om lokaler)

För de elever som inte klarar många vuxenkontakter bör den elevassistent som arbetar i elevens klass också vara den som har ansvaret för eleven under frivilliga aktiviteter för att ge eleven den trygghet han behöver.

Ämnesblock

Undervisningen i kommunikation, ADL, skapande verksamhet och gymnastik skall bygga på elevens tidigare erfarenheter och kunskaper. Innehållet kommer att bli mycket varierande beroende på dels utvecklingsnivå, dels tidigare omfattning av undervisning och stimulans. Många av eleverna har tidigare haft särskild undervisning och några har tidigare gått längre eller kortare tid i grupp i träningskola.

Undervisningen i kommunikation skall utveckla elevens förmåga att ta emot sinnesintryck, bygga upp begrepp, utveckla kroppsuppfattning och jagföreställningar och utveckla ett språk med omgivningen.

Undervisningen i ADL skall ge eleven handlingsmönster i olika praktiska situationer och orientering i omgivning och närmiljö.

Skapande verksamhet och manuell träning skall stimulera eleven till egen aktivitet för att utveckla hela personligheten. Eleven skall ges möjlighet att handskas med olika material, som t ex färg, lera, vatten, sand och papper, att uttrycka sig via musik, rytmik och dramatik samt att öva upp den manuella färdigheten.

Gymnastiken skall ge eleven en allsidig träning så att styrka, kondition och koordination förbättras.

Fri övning bör varieras med styrd övning. Den fria övningen ger en vägledning om vad eleven på egen hand kan välja och åstadkomma av materialet, helt förutsättningslöst. Den styrda övningen är vad läraren vill öva med eleven.

Samordnad specialundervisning

Den samordnade specialundervisningen bör i första hand ges åt elever som på grund av särskilda svårigheter behöver tillrättalagd undervisning. Denna kan ges till elever med tal-, syn- och hörselskador. Samordnad specialundervisning kan även ges till rörelsehindrade elever, elever med anpassningssvårigheter samt i gymnastik. (§ 39 omsorgsstadgan) Olika former för samordnad specialundervisning beskrivs i Lsä 73:1 s 41.

Lärarna skall arbeta i samverkan kring eleven med undervisning, observationer och planering av program. Lärarna i samordnad specialundervisning kan med fördel arbeta i elevens klassrum. Fördelen med detta arbetssätt är att eleven får vara kvar i sin miljö där han upplever trygghet.

För vissa elever kan undervisning i annan lokal (s k klinik) vara att föredra.

Det är viktigt att talstimulans ges eleven under hela skoldagen och att talpedagogen arbetar som kompanjonlärare, som rådgivare till klassläraren och individuellt med de enstaka elever som kan tillgodogöra sig sådan undervisning.

Verksamhetsorientering

I Lsä 73:1 s 31 talas om verksamhetsorientering. Dess syfte är att eleven skall få uppleva sin framtida verksamhetsmiljö som oftast blir ett dagcenter. Han skall genom studiebesök och praktisk yrkesorientering successivt få en förankring, lära känna personal, arbetstagare och miljö på sin framtida arbetsplats. Liksom övriga moment måste verksamhetsorienteringen och den successiva övergången göras individuell.

Verksamhetsorienteringen kan inledas med ett eller flera studiebesök, då eleven får en konkret upplevelse av den nya miljön. Detta bör ske tillsammans med lärare eller elevassistent, som han känner sig trygg med.

Den praktiska yrkesorienteringen kan som en inledning omfatta en dag och bör om möjligt ske tillsammans med lärare eller elevassistent. Eleverna bör ges möjlighet att få pryö på yrkesträningssavdelning. (grundläggande träning)

Där så är möjligt bör eleven besöka flera dagcenter för att få möjlighet att visa om han föredrar något av dem.

Det är lämpligt att dagcenterpersonalen besöker verksamhetsträningen och försöker få kontakt med eleven, innan överflyttningen sker.

Kraven på eleven bör ökas successivt. Man bör försöka att klargöra för honom att detta är hans framtida arbetsplats, där han skall arbeta som vuxen.

Friluftsverksamhet

Eleverna skall få möjlighet att delta i friluftsverksamhet utöver den kontakt med natur och omgivning som de får under den ofta återkommande utevistelsen. Friluftsverksamheten måste läggas upp efter elevernas möjligheter och förutsättningar. Det är viktigt att arbetslaget samverkar vid utformningen.

För att vidga den sociala kontakten kan ibland vara bra att ha friluftsverksamhet med andra skolformer, men innehållet bör vara åtskilt för att det skall bli meningsfullt för eleverna.

Samma friluftaktiviteter och naturområden bör återkomma flera gånger. Nya moment och nya delar av naturområdet kan tillkomma för varje gång. 1

Lägerskolverksamhet

Målet med lägerskolverksamhet är att eleverna skall få pröva och uppleva olika situationer i natur och samhälle borta från skolorten. Det gäller också för eleverna i verksamhetsträning. Den sociala samvaron med läraren, elevassistenten och någon kamrat under dygnets alla timmar kan betyda mycket för relationerna i skolsituationen och fördjupa dessa. Att eleven får uppleva att även läraren klär av och på sig, sover, duschar på morgonen, går på toaletten osv betyder mycket för hans uppfattning om omvärlden. Läraren får också kunskaper om eleven som han inte får i skolsituationen men som har stor betydelse för lärarens förståelse för eleven.

Lägerskolverksamheten måste byggas upp i små steg under de år eleven går i verksamhetsträning. Första steget kan vara en heldagsvistelse i en miljö skild från skolmiljön. Om det går bra kan en övernattning bli nästa steg. Avståndet från skolmiljön behöver inte vara långt utan det väsentliga är att man får gemensamma upplevelser utanför skolmiljön.

Både i planering och genomförande krävs samarbete mellan skolan och hemmet. Genom planeringen får man möjligheter att diskutera de gemensamma förhållanden som bör gälla för eleven och man lär känna varandra. Vid genomförandet kan också samverkan komma till stånd, t ex för att kunna arrangera en övernattning.

Läromedel

För elever på låg utvecklingsnivå finns i dag inga speciellt anpassade läromedel. Läraren bör välja material som eleverna kommer i kontakt med dagligen eller som kommer att finnas i deras vuxenliv. Dessutom måste befintliga läromedel anpassas till elevgruppen. Vissa läromedel kan behöva tillverkas av läraren för att motsvara elevernas behov. Ofta är verkligheten i närmiljön de bästa läromedlet.

Den fysiska miljön i skolan

Lokalerna bör utformas utifrån elevernas behov och det innehåll i verksamheten som tillfredsställer dessa behov. I lokalerna bör finnas möjlighet till alternativa upplevelser som stimulering, samvaro, vila och avkoppling.

Miljön bör vara sådan att eleven upplever trygghet - den fysiska miljön kan variera, nya miljöupplevelser kan stimulera - men eleven måste ha möjlighet att skaffa sig överblick över sin miljö och förstå vad som händer i denna miljö. Behovet av trygghet kan tillgodoses bl a genom bestämda platser för olika aktiviteter.

Den totala ytan, basytan, måste vara rymlig. Möjligheten till flexibla lösningar ökar genom flyttbara väggar eller avgränsningar, t ex genom "väggar" av textilier, som kan fästas i taket.

Grovkök/rum bör finnas för vattenaktivitet.

Musik/drama bör ha ett lämpligt anpassat rum.

De rörelsehindrade eleverna bör ges möjlighet att uppleva miljön från olika ögonarbeta höjd. Möjlighet att genomföra ett gemensamt, stort, skrymmande grupparbete bör finnas. Eleverna behöver få uppleva, hur små delar, som de själva tillverkat, är delar i en stor enhet.

Inredningen bör vara utformad enligt de nya kraven på klassrumsmodeller, ändamålsenliga och handikappsanpassade. En avskild hörna för vila och avkoppling samt en för gruppen lämpligt ordnad samlingsplats är andra behov som behöver tillgodoses.

ADL-undervisningen sker lämpligast i en till lokalerna anknuten ADL-lägenhet.

Arbetsplatsen där manuell färdighet tränas bör ha arbetsbord. Höj- och sänkbara stolar försedda med fotstöd bör finnas för att arbetsställningen skall kunna anpassas till den enskilde eleven. Läraren kan samråda med t ex sjukgymnast så arbetsplatsen för enskild elev får en riktig utformning.

Förvaringsställena för material bör vara enkla för eleverna att överblicka och orientera sig bland. Så kan t ex olikfärgade backar för material med olika funktion hjälpa eleverna att hitta. För allt skrymmande material fordras tillräckliga förrådsutrymmen.

För en del elever är många samtidiga sinnesintryck distraherande. Det gäller att överväga hur mycket som skall exponeras på väggar, hyllor o s v. I situationer där koncentration krävs och tränas kan avskärmningar av arbetsplatsen vara önskvärd.

En genomtänkt planering av lokaler och material ger läraren en klarare bild av olika undervisningssituationer. Dessutom hjälper det eleverna att strukturera sin miljö vilket ger dem en ökad trygghet.

Att anordna undervisningsställen, s k studieplatser, för träningen av en bestämd funktion och förse dem med viss utrustning och erforderliga hjälpmedel är lämpligt även i verksamhetsträning. Även fysisk träning kan ske vid en studieplats.

Lokaler för läromedelsframställning är en tillgång för lärarna.

Samtliga lokaler bör ligga i nära anslutning till varandra.

Utemiljön är mycket väsentlig för eleverna. Den skall också erbjuda möjlighet till samvaro, vila och aktivitet. Många elever behöver t ex gå-träning på olika underlag: gräs, asfalt, grus, sand mm. Trappsteg bör också finnas för träningens skull.

SAMVERKAN

Inom särskolan finns många befattningshavare med specifika kunskaper som kan komma eleven tillgodo om man hittar rätt sätt att använda dem.

Klassläraren, föräldrarna, elevhemspersonalen och kamraterna har en mängd kunskap om och erfarenhet av eleven. Även talpedagog, sjukgymnast, psykolog och läraren i samordnad specialundervisning kan bidra till att den samlade kunskapen om eleven blir mer nyanserad. I samverkan bidrar vars och ens kunskaper till ökad förståelse för eleven och blir en del av det personlighetsutvecklande arbetet med eleven.

Sjukgymnasten t ex behöver kanske ge eleven viss behandling varje vecka i ett rum speciellt avsett för detta ändamål. Men för att dessa behandlingar skall få effekt måste sjukgymnasten samtidigt fungera som rådgivare till föräldrar och lärare t ex om hur elevens arbetsplats bör utformas, vilka rörelsemönster som bör stimuleras och vilket avslappningsprogram som kan fungera för eleven. Genom ett sådant arbetssätt får eleven sin specifika träning och samtidigt kommer sjukgymnastens speciella kunskaper eleven tillgodo. Man bör tänka på att det antal personer som kommer i direkt kontakt med eleven bör begränsas av den anledningen att eleven ej klarar alltför många vuxenkontakter.

Hem - skola

Grunden för samverkan mellan hem/elevhem och skola är att man har en gemensam, sammanhängande bild av eleven. Denna bild skall växa fram genom diskussioner om eleven vid enskilda samtal med föräldrarna/elevhemspersonalen, vid diskussioner i arbetslaget och vid informella kontakter mellan hem och skola. I den dialog som uppstår inträffar ibland att föräldrar blir tysta eller passiva. De är kanske rädda för att göra bort sig, att fråga dumt o s v, därför att de tycker sig veta så lite om skolan. Skolans ansvar måste då vara att dela med sig av sitt kunnande om dessa elever och om verksamheten i skolan till föräldrarna. Men föräldrarna har också skyldighet att som "experter" på sina egna barn lämna bitar till den sammanhängande bilden av eleven/det egna barnet. Dialogen innebär att få samtala på lika villkor. Därför måste föräldrarna tillsammans med övrig personal få känna sig som en resurs i verksamhetsträningen. Samtalen går lättare om man känner varandra. Detta kan uppnås om kontakterna är tätt förekommande och om det finns kontinuitet i

dem. Det bör också betonas att initiativ till kontakter inte alltid bör komma från skolan, utan är lika mycket föräldrarnas ansvar.

Viktigt i kontakten hem - skola är att frågor av mer övergripande karaktär också diskuteras, så att eleven upplever en gemensam målsättning i skolarbetet och i hemmiljön. Olika målsättningar resulterar i dubbel lojalitet, vilket är olyckligt för alla parter. Utifrån en gemensam bild kan man sedan diskutera vad eleven skall göra i de olika miljöerna och vad hemmet kan bidra med och vad skolan kan bidra med för att eleven skall ha möjlighet att utveckla sin personlighet.

Elevens relation till föräldrar/elevhemspersonal och lärare kan inte vara densamma, utan de olika relationerna har olika värde i det personlighetsutvecklande arbetet. I elevens relation till föräldrarna finns ett känslomässigt beroende. Tillfredsställelsen av framförallt de primära behoven i hemmet bidrar till en känslomässig utveckling hos eleven. Relationen elev - lärare bör mera präglas av att läraren är förmedlare av föreställningar och kunskaper. För gravt utvecklingsstörda elever är det viktigt att man hjälper dem att förstå skillnaden mellan hem och skola, föräldrar/elevhemspersonal, lärare. Strävan bör dock vara att få ett gemensamt handlings sätt gentemot eleven. Det betyder inte att man är mer känslomässigt engagerad på det ena eller andra stället utan att man har olika roller, föräldrarroll - lärarroll. Målet för samverkan är inte i första hand att göra "samma saker på samma sätt", utan att man samverkar för att få en gemensam bild av eleven.

Det kan innebära att föräldrarna/elevhemspersonalen inte i sitt umgänge med eleven bör arbeta med systematiska träningsprogram i varje situation, men de skall vara informerade om vad eleven tränar i skolan och därigenom ha möjlighet att ställa riktiga krav i olika praktiska situationer. Om eleven i skolan t ex lärt sig knäppa sin jacka, så måste föräldrarna/elevhemspersonalen veta detta och låta honom göra det även i hemmet. Eleven får i annat fall en upplevelse av att inte kunna och därmed en förvirrad bild av sig själv.

Hemmets bidrag till personlighetsutvecklingen kan t ex vara

en god kroppomvårdnad och ett successivt övertagande av denna till eleven själv,

en stabil kontakt,

gemensamma upplevelser,

stimulering av olika funktioner,

kroppsaktiviteter samt

egna saker och eget rum.

Skolans bidrag till personlighetsutvecklingen kan t ex vara

att ge systematisk utveckling av funktioner, färdigheter, erfarenheter och kunskaper,

att utveckla nya intresseområden utifrån elevens behov,

att ge eleven upplevelse av att vara en medlem i samhället,
att ge eleven möjligheter till samarbete samt
att förbereda eleven för en meningsfull vuxenroll.

Samverkan hem-skola behandlas i Lsä 73:I s 69-71.

De i läroplanen nämnda åhörardagarna måste anpassas till elevgruppen. Ofta är det olämpligt med flera besökande samtidigt under en dag i klassrummet. Läraren bör därför i samråd med föräldrarna hitta andra former för besöken i klassen, då det är viktigt att föräldrarna får en verklig inblick i det vardagliga arbetet i skolan.

Inom skolan

Samverkan inom skolan kan ske genom att en grupp lärare berörs av arbetet i två eller högst tre klasser (alt Vt och Yt-klasser om underlag inte finns för mer än en Vt-klass). Lärarna kan arbeta tillsammans med planering och organisation men till vissa delar även vid genomförandet av undervisningen. Man skall dessutom kunna diskutera det dagliga arbetet, val av metod, problem i relation till elever eller problem mellan elever. Önskvärt är att man efter en tids arbete tillsammans öppet skall kunna prata även om misslyckanden och s k små problem. Den ökade förståelsen för den enskilde elevens behov och reaktioner kan genom ett sådant arbetssätt utvecklas.

Beroende på de lokala förhållandena kan antalet och sammansättningen av lärare växla, så att man har möjlighet att skapa den trygghet som ett öppet arbetssätt kräver.

Lärarnas diskussioner bör följas upp i gruppssamverkan med t ex psykolog. Psykologen kan därvid ge kunskaper som kan relateras till de vardagliga problemen och öka förståelsen av den enskilde eleven och lärarens egen roll, både i relation till eleven och i relation till de andra lärarna.

TIMPLAN

Ämne/ämnesblock	Veckotimmar
Kommunikation ADL Skapande verksamhet och manuell träning Gymnastik	33 5
Summa	38

Allmänna bestämmelser

- 1 Verksamhetsträningen omfattar fyra årskurser
 - 2 Efter hörande av klasskonferens fördelar rektor eleverna i klasser
 - 3 Om elevantal för bindandet av klass, delning av klass i grupper och anordnande av samordnad specialundervisning gäller särskilda bestämmelser enligt § 39 i omsorgsstadgan.
 - 4 Det egentliga skolarbetet fördelas på arbetspass, som anpassas till elevernas förutsättningar.
 - 5 Rasterna och det egentliga skolarbetet bör inbördes erhålla det för dem avsedda tidsutrymmet. Förflyttning till och från undervisningslokal bör om möjligt ingå i rast, medan elevernas förberedande och avslutande göromål ingår i arbetspasset. Där ADL inte kan schemaläggas i anslutning till gymnastik kan rasterna placeras intill lektion för omklädnad och duschning.
 - 6 Om med hänsyn till elevernas psykiska eller andra förutsättningar särskilda svårigheter föreligger att anordna undervisningen enligt timplanen i hela dess utsträckning får omsorgsstyrelsen nedsätta undervisning för klass eller grupp med högst fyra veckotimmar och efter medgivande av länskolnämnden med ytterligare två veckotimmar. Därvid får inte något ämne i timplanen uteslutas.
- Om på grund av svårigheter ytterligare nedsättning erfordras får länskolnämnden medge sådan med högst två veckotimmar. Därvid får inte något ämne i timplanen uteslutas.
- Nedsättning av undervisningstiden för enstaka elev bestäms av rektor efter samråd med elevvårdskonferensen.
- 7 Avvikelse från timplanen får efter medgivande av omsorgsstyrelsen göras för att ge utrymme för undervisning i annat ämne som inte finns upptaget i timplanen. Därvid får inget ämne/ämnesblock uteslutas.

Anmärkningar

- 1 Under inskolningsperioden kan undervisningstiden begränsas i den omfattning rektor finner lämpligt efter samråd med klasskonferensen. Detta kan ske genom gruppindelning och successiv utökning av undervisningstiden.
- 2 Läraren gör efter observation i samråd med arbetslaget ett program för den enskilde eleven. Innehållet i programmet utgår från elevens behov och förutsättningar och består av alla i timplanen ingående ämnen och ämnesblock.
- 3 Momentet ät-träning i ADL bör schemaläggas i anslutning till lunchrast för sådana grupper av verksamhetsutbildningens elever som har behov av det.
- 4 Antalet övningstillfällen per vecka i ämnet gymnastik bör vara lika med antalet veckotimmar i ämnet. I anslutning till ämnet gymnastik bör ADL-träning förläggas för träning av bl a omklädnad och duschning.
- 5 Tid för sjukgymnastik inräknas i undervisningstiden och bör tas från andra ämnen än gymnastik.
- 6 Friluftsverksamhet skall förekomma enligt utfärdade bestämmelser och anvisningar.
- 7 Frivillig undervisning i musik/rytmik får anordnas av omsorgsstyrelsen. Undervisningens omfattning beräknas efter antalet elever med två veckotimmar för fyra till sex elever. I undervisningen får elever delta enligt rektors bestämmande i samråd med vederbörande lärare. För elev som deltar i frivillig musik/rytmik bör härav föranledd reducering av undervisningstiden i de obligatoriska ämnena fördelas på flera olika ämnen.

KURSPLANER MED ANVISNINGAR OCH KOMMENTARER

Allmänna synpunkter

När det gäller innehållet i undervisningen är mycket av det som finns i supplementen för särskild undervisning och träningsskolan fortfarande aktuellt för eleverna i verksamhetsträning. Det måste dock kompletteras och anpassas till de speciella krav som den människa kan ställa som befinner sig på väg in i vuxenrollen.

De fyra ämnesblocken: kommunikation, ADL, skapande verksamhet och gymnastik, är i verksamheten integrerade med varandra och fungerar endast i undantagsfall som separata ämnen. Uppdelningen skall främst vara en hjälp för arbetslaget, och läraren i planeringen för klassen och för den enskilde elevens program.

Huvudmomentet kontakt som finns med i alla ämnesblocken beskrivs endast under rubriken kommunikation.

KOMMUNIKATION

Mål

Målet för ämnesblocket kommunikation är

- . att eleven får och ökar sin kunskap om den egna kroppen, både i relation till sig själv och i relation till andra människor och föremål,
- . att utveckla elevens förmåga att kommunicera med omvärlden,
- . att vidga elevens föreställningsvärld genom upplevelse av föremål, personer och händelser samt
- . att träna eleven att benämna enkla egenskaper hos föremål och personer samt bygga upp enkla begrepp som hjälper eleven att strukturera sin omgivning.

Huvudmoment:

Kontakt
Kroppsuppfattning
Perceptionsträning
Begreppsinsläring
Språkstimulering

Anvisningar och kommentarer

Kommunikation är elevens förmåga att komma i kontakt med personer och föremål i sin omgivning.

För att elevens förmåga att kommunicera skall utvecklas måste han bli medveten om sig själv, sin kropp och sin omgivning genom att ta emot intryck via sina sinnen. För att hjälpa eleven att ta emot dessa intryck och få struktur på dem behöver han tillägna sig enkla begrepp.

Kommunikation består följaktligen av kontakt, kroppsuppfattning, språkstimulering, perceptionsträning, och begreppsinnläring.

Kontakt

Upplevelsen av att vara önskad och beaktad får man i kontakten med andra. Självkänsla utvecklas vid positiva kontakter med andra människor. Det är främst genom fysisk omvårdnad och fysisk kontakt som en god kontakt grundläggs i den tidiga utvecklingen. Många elever har inte fått uppleva en konsekvent positiv fysisk kontakt och har kanske reagerat med apati, utebliven blickkontakt eller reaktionslöshet. För att nå dessa elever och få möjlighet till annan träning måste man börja med att skapa situationer där eleven får positiva upplevelser av fysisk kontakt, t ex i omvårdnadssituationer.

Kontakten utvecklas efter tre linjer:

- . Från kontakt med vuxen till kontakt med jämnåriga
- . Från passiv till aktiv kontakt
- . Från kontakt med brist i distansen till kontakt med riktig distans.

Det är viktigt att endast ett fåtal personer har hand om eleven i den dagliga omvårdnaden och att ett bestämt mänster följs. Rutinen är ett viktigt hjälpmedel som skapar trygghet, genom att eleven efter en tid lär sig förstå vad som händer.

Eleven märker att han genom ljud eller beteenden kan få personer i sin omgivning att reagera. Det är viktigt att läraren reagerar på dessa signaler. Annars upplever eleven att det inte leder till något och blir passiv. Negativa beteenden som att slå sönder bör ej uppmärksammas. Annars tror eleven att han får reaktioner även på dessa och de kan öka i omfattning.

Distanslöshet kan vara svårt att komma tillrätta med på grund av att elevens sociala miljö ofta innefattar för många individer. Det kan i vissa fall vara viktigt att alla i arbetslaget kommer överens om ett bemötande där eleven kan uppleva positiv kontakt i naturliga situationer men där eleven nonchaleras eller avvisas då kontakt inte är adekvat. Känslan av att vara omtyckt däremot får aldrig utebli.

Kroppsupp-
fattning

Att få en uppfattning om sig själv är viktigt även om bilden kan vara vag, dåligt strukturerad och intuitiv. Man känner att man har en kropp som man bestämmer över och att man har känslor, behov och sinnen som ger upphov till upplevelser.

Kroppsuppfattningen utvecklas genom att eleven får röra vid sig själv, titta i spegeln, jämföra sig med läraren när båda t ex står vid spegeln och gör samma saker. Kroppsuppfattningen utvecklas både i speciellt tillrättalagda situationer och vid klädselträning, vattenövningar och motoriska övningar. Även i skapande verksamhet med färg, dramatik o s v kan man arbeta med att göra eleven medveten om den egna kroppen.

Perceptions-
träning

Eleven skall genom perceptionsträningen öva sig i att urskilja och uppleva egenskaper hos föremål och personer i omvärlden och alltefter förmåga identifiera föremål, personer och händelser.

För eleven är det viktigt att använda alla sina sinnen och genom dem uppleva världen omkring sig. Genom att lukta, känna hudkontakt, lyssna, se på, klämma på o s v får eleven föreställningar om sin omvärld. Det är också viktigt att han får se föremålen i funktion.

Att uppleva samma sak med olika sinnen och därigenom få olika upplevelser av samma sak och att uppleva olika saker med samma sinne ger eleven vidgade erfarenheter.

De upplevelser vi ger eleven måste vara hämtade från det vardagliga livet i hemmet, skolan och samhället eftersom perceptionsträningen syftar till att öka elevens föreställningsvärld så att fler och fler situationer blir bekanta och därmed ökar tryggheten och möjligheter till anpassning.

Begrepps-
inläring

Eleven upplever genom erfarenhet allt fler egenskaper hos föremål och personer. Under ett av de tidigare utvecklingsstadierna är "synbart", "gripbart" etc egenskaper som gör att eleven känner igen föremål. Så småningom kan det bli "går att svänga på" etc, och till sist kan eleven känna igen föremål med hänsyn tagen till storlek, form och färg o s v.

Genom att uppleva dessa egenskaper hos föremål om och om igen kan eleven minnas dem, göra jämförelser, avgöra om två föremål är lika eller olika, se att saker är nästan lika o s v. Härigenom kan han alltså ordna sin omvärld i intuitivt små överblickbara områden.

Rumsuppfattningen utvecklas från att bara omfatta den egna kroppen till det område där eleven kan röra sig och lära sig hitta.

På låg utvecklingsnivå är de kvantitativa strukturerna ännu en typ av kvalitativa strukturer, "längre än", "fler än" blir egenskaper hos föremålen eller personerna, inte uttryck för kvantiteter.

Att förstå orsaker och inse effekter av det man gör och hur beteendet och resultatet av det hänger ihop, utvecklas hos eleven genom att behoven tillfredsställs.

Eleven förstår också så småningom varför bollen inte syns när den rullar under byrån, att glaset faller i golvet när han släpper det etc.

De första tidserfarenheterna ligger i upplevelser av längden av en aktivitet, t ex "när jag ätit färdigt kan jag gå ut". En mer medveten uppfattning om tid ligger i att kunna handskas med begrepp som före, efter, sedan etc.

(Se Lsä II Träningskola/särskild undervisning s 223 o ff).

Språk- stimulering

Variationen mellan eleverna i språklig utveckling är mycket stor. Vissa elever reagerar inte på sitt namn. Andra kan tala. Trots denna variation kommer momenten nedan att vara i stort gemensamma men får anpassas i undervisningen efter den enskilde elevens utveckling och behov.

- . Ljudperception genom ljudupplevelser
- . Ljudåtergivande
- . Ordförståelse
- . Det aktiva talet
- . Alternativ kommunikation

Eleven får själv åstadkomma ljud och uppleva olika slags ljud. Alla vardagliga situationer tas tillvara. Eleven bör tränas i att uppfatta ljuden och förstå deras orsak.

Läraren bör förstärka alla försök av eleven att skapa egna ljud, så att eleven upplever att han eller hon genom att använda ljud kan påverka sin omgivning. Om lärarens reaktioner uteblir upplever eleven att det inte lönar sig att agera och blir passiv. Läraren bör i det han gör tillsammans med eleven nämna saker och händelser med namn. Detta ökar elevens passiva "signalordförråd". Om det talade ordet skall bli meningsfulla signaler är det viktigt att läraren i återkommande situationer berättar med enkla ord och ser till att orden följs av handling, så att eleven verkligen får möjlighet att förstå. I början förstår kanske inte eleven, men då får talet fungera som kontaktskapande. Innebörden kan uppfattas av eleven om orden sedan upprepas många gånger.

Om eleven kan förstå bilder tas de in i undervisningen och kompletterar det konkreta materialet. Om eleven börjat utveckla ett aktivt tal kan en kamera vara ett fint hjälpmedel. Läraren kan då ta bilder av eleven i olika vardagliga situationer och ha dessa som utgångspunkt för samtal och på så sätt stimulera elevens aktiva tal.

Alternativ kommunikation

Elever som inte utvecklar något talat språk måste stimuleras att kommunicera med sin omgivning på annat sätt. Om eleven genom att ta läraren i handen och gå mot dörren vill visa att han vill gå ut så är det viktigt att läraren reagerar på detta. Eleven upplever då att det lönar sig att visa vad han vill, fastän han inte uttrycker sig i tal.

Läraren måste hela tiden med gester, mimik, handrörelser eller med hela kroppen visa vad han vill att eleven skall uppleva, härma och förstå samtidigt som läraren med ord talar om vad han vill förmedla.

Om eleven blir intresserad av att kommunicera och visar tydlig förståelse bör åtbörder sättas in. Om eleven har egna spontana åtbörder skall man inte hindra honom att använda dem, men man kan sträva efter att ge eleven de åtbörder som finns i Teckenspråk för döva. Därigenom kan han förstås av flera. Läraren måste informera de personer som dagligen kommer i kontakt med eleven om vad åtbörderna betyder, så att eleven får svar på sina försök att kommunicera. Att utveckla uttryck för "ja" och "nej" är viktigt bl a för elevens upplevelser av sig själv som en person man räknar med och som kan ge uttryck för en egen vilja.

ADL

Mål

Målet för ADL-träningen är

- . att göra eleven medveten om sig själv,
- . att stärka elevens självkänsla genom att ge honom handlingsmönster i praktiska situationer som han kan använda i olika miljöer samt
- . att träna eleven att som vuxen klara ett så självständigt boende som möjligt.

Huvudmoment:

Kontakt

Ätande

Drickande

Av- och påklädning

Hygien Toalett

Hygien Övrigt

Boendeträning

Orientering i närmiljö

och samhälle

Anvisningar och kommentarer

Genom ADL-träningen skall eleven bli förtrogen med vardagliga situationer och i dessa ges vanor som han sedan kan utföra i andra miljöer. ADL-träningen måste komma in i sina naturliga sammanhang och integreras därför i alla ämnesblocken. ADL-träningen är t ex ett medel att nå en bättre kroppsuppfattning och att ge eleven elementära begrepp, som har stor betydelse för hans förståelse av händelser i det dagliga livet.

Liksom i all träning är det i ADL viktigt med en långtgående strukturering av undervisningen och en anpassning av kraven till elevens funktionsnivå. Eftersom ADL-situationerna kommer att vara en dagligen återkommande företeelse i elevens vuxna liv är det speciellt viktigt att ge honom en upplevelse av att han behärskar dessa situationer.

Eftersom en meningsfull ADL-träning kräver uppföljning i elevens övriga miljöer måste det vara en fortlöpande kontakt med elevens hem och övrig personal som har kontakt med eleven.

Se vidare:Handledning i Primär ADL och Lsä:II Tränings-skola/särskild undervisning. (Liber läromedel).

Boendeträningen bör i första hand innebära att eleven lär sig att vistas i olika miljöer, får uppleva att olika rum fyller olika funktioner och får delta i olika hemaktiviteter.

SKAPANDE VERKSAMHET OCH MANUELL TRÄNING

MÅL

Målet för ämnesblocket skapande verksamhet och manuell träning är

- att eleven får upptäcka färger, former och olika material,
- att eleven genom musik, rytmik och dramatik får upplevelser och ökad självförtroende,
- att utveckla elevens finmotoriska förmåga,
- att eleven genom arbetet med olika material får pröva enkla verktyg och deras användningsområden samt
- att tillvarata och vidareutveckla de intressen som är av betydelse för eleven i skola och hem och i hans liv som vuxen.

Huvudmoment

Kontakt

Musik/Rytmik

Skapande dramatik

Manuell träning

Grundläggande träning

Anvisningar och kommentarer

I den skapande verksamheten kommer helt naturligt en integrering med ämnesblocket kommunikation att ske, t ex då man målar med fingerfärger benämner man färgerna. Den skapande verksamheten skall även finnas utan inslag förståndsmässig träning och då enbart ge upplevelser av olika material, rörelser, rytmer o s v.

Musik/Rytm

Genom Musik kan eleven få en bättre bild av sin egen kropp och få kontakt med omgivningen. Med rytmiska övningar kan eleven använda kroppen på olika sätt, t ex genom att gunga, klappa, stampa, springa, hoppa och gå.

Genom att man i musik med olika rytminstrument kan skapa något tillsammans, kan eleven få en social kontakt som annars är svår att etablera. Eftersom många av eleverna har tilläggs-handikapp, gäller det för läraren att hitta vägar att få eleven med i det musikaliska skapandet. Man bör undvika att hjälpa eleven att ta hans händer och slå rytmen. Slå i stället själv rytmen med handen i elevens rollstol, stampa med foten i golvet eller slå takten lätt i ryggen på eleven.

Om eleven inte kan hålla fast ett instrument, kan t ex en trumma bindas fast, bjällerband fästas runt handleder, fotleder eller hals eller en maraccas fästas med ett kardborrband runt handleden. Läraren måste hela tiden själv vara aktiv och helst inte bunden till ett piano eller en orgel. Genom det egna engagemanget kan läraren få även de till synes passiva och omotiverade med i arbetet.

Vid valet av sånger kan det vara lockande att använda gamla barnsånger, då dessa ofta leder till reaktioner av igenkännande från elevens sida. Men eleven är på väg in i vuxen-världen och man bör försöka att normalisera även hans musikaliska val. Det finns mycket att hämta bl a från folkmusiken där många rytmiska visor finns.

Aktiv musiklyssning i olika former bör också förekomma. Mjuk musik kan med fördel hjälpa eleverna till avspänning i olika avslappningsövningar.

Musik används ofta i den skapande dramatiken och ingen skarp gräns kan dras mellan dessa aktiviteter.

Dramatik

Dramatik i verksamhetsträning innebär att eleven skall få kontakt med omgivningen genom att tillsammans med läraren och gruppen försöka uttrycka sinnesstämmningar och känslor och därigenom lära känna sig själv och andra.

Övningarna bör ges i korta sekvenser. De kan handla om enkla saker i vardagliga situationer, som att ta i hand, att se glad eller ledsen ut o s v. Målet är att försöka att få eleven att träda in i en roll.

Inlevelseövningar, utklädsel, förenklade rollspel (t ex att gå till doktorn, tandläkaren och samarbetsövningar är förslag på olika moment.

Övningarna bör föregås av kontakt- trygghets- och avslappningsövningar.

I kontaktövningarna är träning av kroppsuppfattning viktig. Avslappningsövningar bör för vissa elever vara dagliga inslag i deras program.

Manuell träning

Olika typer av skapande verksamhet är viktig för eleven.

Den manuella träningen skall ge eleven upplevelser av olika material, färger och former. Eleven skall genom sinnen uppleva materialen. Eleven skall vidare ge möjlighet att fritt skapa med dessa material. Fritt skapande kan för en del elever innebära att man bara smular sönder t ex leran eller cellplasten. Detta ger ändå eleven en upplevelse av vad som händer när man hanterar ett visst material på ett visst sätt.

Eleven skall få handskas med enkla verktyg som han efter sina förutsättningar kan ha nytta av i olika situationer, t ex penna, pensel och sax.

Han kan t ex få lära sig att öppna en mjölkförpackning med sax - en svår övning som man måste lägga upp i små steg. Att hålla från ett litet kärl till ett stort kärl kan vara det första steget. Att hålla mjölk från en mjölkförpackning i ett glas kan vara det slutliga.

Det är väsentligt att det skapas möjligheter för eleven att experimentera, kladda, uppleva t ex färg utan att behöva hämmas av att inte få smutsa ner sig själv eller inredningen. Om möjligt bör ett speciellt rum utformas för den manuella träningen.

Den manuella träningen skall genom den finmotoriska träningen ge styrka i händerna. koordination mellan händerna och koordination öga-hand.

Det är väsentligt att verksamheten utformas så att den syftar till vidareutveckling av den vuxnes uttrycksmöjligheter.

Grundläggande träning

Grundläggande träning enligt yrkesträningens läroplan kan bli aktuell som en förträning för de elever som bedöms kunna flyttas över till denna del av yrkesskolans verksamhet och för andra elever i slutet av utbildningen i verksamhetsträning. Kraven på att följa enkla instruktioner, ta egna initiativ och handla självständigt är större i yrkesträningen. För innehållet i den grundläggande träningen se

Lsä 73:III

Yrkesträning s 150 och ff.

Gymnastik

Mål

Eleven skall genom undervisningen i gymnastik få möjlighet att uppleva rörelseglädje, rekreation och gemenskap samt

- . att utveckla en uppfattning om sig själv och sin rörelsemöjligheter
- . att förbättra sin kondition och allsidiga rörlighet samt lära känna den egna kroppens behov av hygien i samband med fysisk aktivitet
- . att lära in nya rörelsemönster, som kan utnyttjas i praktiska situationer
- . att uppleva och utveckla rörelse som ett uttrycksmedel

Huvudmoment

Kontakt

Kroppsrörelse och hygien

Rörelse och lek i grupp

Skapande rörelser

Anvisningar och kommentarer

Eleverna kan i gymnastik sällan tillgodogöra sig en gruppundervisning, utan det blir fråga om individuell undervisning inom gruppens ram, eftersom den motoriska utvecklingen och graden av tilläggshandikapp varierar mycket. Utgångspunkten för lärarens planering måste därför vara en individuell elevanalys, genomgång av medicinsk information och eventuellt samråd med sjukgymnast.

Att utforma program som ger goda undervisningseffekter och är anpassat till elevens motoriska och förståndsmässiga utveckling ställer stora krav på lärarens fantasi. Eleven förstår ibland inte en muntlig instruktion och läraren måste hela tiden själv vara aktiv, göra rörelser tillsammans med eleven och skapa engagemang.

Nedanstående exempel på aktiviteter kan kanske framstå som orealistiska och alltför krävande för denna elevgrupp. Läraren måste då anpassa aktiviteten "löpning i hinderbana" till den aktuella elevens förmåga. För en elev kan t ex "löpning i hinderbana" innebära att läraren håller eleven i handen och de går runt i salen och kliver över lekband, som finns utplacerade med jämna mellanrum. För en annan elev som är mera rörlig, har bättre självförtroende och kan imitera läraren, kan läraren springa före eleven i en bana, och hindren kan vara bänkar att hoppa över, bommar att krypa under o s v. Eleven kan kanske efter flera övningstillfällen själv klara att springa runt banan.

I gymnastiken kommer elevens upplevelser av den egna kroppen och dess funktion att stärkas.

Block med ADL bör läggas både före och efter gymnastiklektionerna, då de utgör naturliga situationer för hygiensträning och av- och påklädning.

Utöver här nämnda aktiviteter kommer eleven att behöva ytterligare fysisk aktivitet. Under friluftsdagarna skall eleverna ha ett väl tillrättat program. Utöver gymnastiklektionerna bör dessutom ingå pass av fysisk aktivitet, t ex utevistelse eller bad med vattenvaneövningar.

För att eleven skall få allsidig motorisk träning krävs samverkan mellan gymnastiklärare, klasslärare och sjukgymnast, där var och en måste vara väl informerad om det program som lagts upp för eleven för att på ett meningsfullt sätt kunna samordna de olika insatserna.

Kroppsörelser och hygien

Det är viktigt att eleven får lära känna sin kropp och hur den fungerar, t ex att man orkar mer om man tränar regelbundet.

Exempel på aktiviteter: Aktiviteter med löpmoment, löpning i hinderbana, rörelseimprovisationer till musik, cykling, vattenvaneövningar och simning, terrängövningar m m, avspänning - spänning - avslappning.

Cykling, ofta med stödhjul, kan för många elever vara en bra och motiverande aktivitet.

Rygg- och bukmuskelstärkande övningar bör förekomma ofta, helst varje övningspass, t ex gymnastik på redskap, gymnastik med belastning (medicinbollar, expandrar, sandpåsar), gymnastikövningar på golv, t ex framliggande ryggböjning bakåt m m.

Koordinationsövningar skall utveckla både grov- och finmotorik.

Exempel på aktiviteter: promenader i ojämn terräng, balansövningar, övningar som uppövar förmågan att sitta - stå, lyfta - bära, skjuta - dra samt riktiga vilställningar, skapande aktiviteter m m.

Rörelse och lek i grupp

Dessa övningar skall på ett enkelt sätt försöks få eleven att samverka med läraren eller någon kamrat och eventuellt innehålla regler och bestämmelser.

Exempel på aktiviteter: Parövningar, sång- och danslekar, grupplekar, enkelt bollspel m m.

Skapande rörelser

Eleven improviserar och skapar med rörelsen som uttrycksmedel. Att få uppleva sambandet rytm - rörelse utvecklar såväl motorisk som musikalisk förmåga liksom kroppsuppfattningen.

Exempel på aktiviteter: Rörelseimprovisationer med eller utan musik, improvisationer med lösa redskap, rörelsedramatisering m m.

METODIK

Från supplementet Elevens personlighetsstruktur, (Liber Läromedel) som bygger på forskning om föreståndsutvecklingen hos vecklingsstörda, är nedanstående översikt hämtad. Den bygger på de tre utvecklingsnivåerna A, B, och C och är en koncentrerad sammanfattning av innehållet i supplementet. Det är nödvändigt att de som arbetar med gravt utvecklingsstörda elever har läst detta supplement. Det behövs också för att en klar bild skall kunna fås av innehållet i detta kapitel. Fortbildningsmaterial till supplementet finns att beställa på Lärarhögskolan i Mölndal.

Nivå	Tankeprocesser	Föreställningstyper	Inlärningsform	Material Arbetsätt
A	Uppleva sinnesintryck, känslor, behov; jämföra, känna igen, agera	Föreställningar av konkret verklighet, känslor, behov	Klassisk betingning, operant betingning, intuitiv identifiering	Konkret material personer, händelser. Det talade ordet som signaler
B	Organisera rum, tid, klass, serie, antal	Bildsymboler Upplevelse av talade ord som egenskaper hos ting och händelser	Som vid nivå A samt imitation	Som vid nivå A samt bildsymboler och talat språk
C	Omorganisera, göra medvetna systematiska tankeoperationer	Läst och skrivet språk som symboler för yttre och inre verklighet	Som vid nivå B samt insiktsfull inlärningsform	Som vid nivå B samt skrivet språk

Utvecklingen av tankeprocesser och föreställningstyper sker i en bestämd ordning och det är viktigt både för val av lärostoff och metodik att klargöra var eleven befinner sig.

Om för stora krav ställs på eleven upplever han ständiga misslyckanden och självkänslan blir dålig.

Om eleven ställs inför alltför små krav blir han mindre motiverad att pröva nya saker, och upplever en osäkerhet om sin egen förmåga.

Om läraren lyckats skapa kontakt med eleven, så denne upplever ett deltagande och alltså är motiverad har förutsättningar för inlärningsform skapats. För vissa elever på A-nivå, kan signalinlärningsform eller operant betingning användas som inlärningsformer.

För eleven på B-nivå kan också imitation användas som inlärningsform.

Läraren kan i undervisningen för elever på A-nivå använda konkreta föremål, personer, händelser och det talade ordet som signaler. Om det talade ordet skall upplevas som en meningsfull signal måste läraren alltid använda språket och berätta, beskriva och förklara i enkla termer, som upprepas varje gång i samma situation. Om t ex "gå ut på promenad" upprepas varje gång man skall göra detta.

kommer eleven efter en tid att få en föreställning om vad som skall hända och då gå till sin jacka eller till dörren.

Eleven på B-nivå kan få föreställningar inte enbart utifrån konkret material utan också genom bilder. Bilden bör till en början vara enkel och inte innehålla alltför många distraherande detaljer. Oftast är fotografiet den bästa bilden. Eleven kan också använda det talade ordet på ett annat sätt än eleven på A-nivå. De olika orden i sig får en innebörd för eleven och många elever utvecklar ett eget tal.

Förstärkningsprinciper

Även om man i arbetet med eleven lyckats skapa en känsla av deltagande och dialog är detta inte alltid tillräckligt för att eleven skall vara motiverad att lära nya saker. Eleven kanske inte upplever ett behov av att lära den nya färdigheten. Då kan andra typer av förstärkningar vara nödvändiga. De vanligaste formerna är sociala förstärkningar och belöningar eller en kombination av dessa.

De sociala förstärkningarna är främst beröm, uppmuntran och fysisk kontakt. Om eleven omedelbart efter det att han gjort en riktig prestation får beröm eller uppmuntran så ökar så småningom hans självkänsla och han upplever sig som en som kan.

Elever på låg utvecklingsnivå kanske inte förstår innebörden av beröm och uppmuntran och då kan den fysiska kontakten, en klapp eller kram vara det enda de reagerar på.

Fysisk kontakt som förstärkning kan vara svår att använda med vissa elever, om man samtidigt arbetar med att komma tillrätta med deras brist på social distans. De kanske helt urskillningslöst använder kramar som det enda medlet för kontakt med omgivningen. Dessa elever inbjuder ibland till barnsligt bemötande. Läraren bör vara medveten om detta för att inte hindra eleven i hans utveckling. Om eleven inte reagerar på social förstärkning, kan belöningar i form av något ätbart eller en aktivitet som man vet att eleven uppskattar vara bra som en engångsföreteelse eller övergångsform, till man hittat en social förstärkning som är lämplig.

Då man använder social förstärkning är det viktigt att det är prestationen och inte personen som skall uppmärksammas och berömmas. Exempel: Pelle har för första gången lyckats sätta ihop sin dragkedja på jackan "Så bra att Du kunde sätta ihop dragkedjan" är det beröm han skall ha och inte "Oh vad Du är duktig Pelle". Ofta vet Pelle att han inte är duktig jämfört med andra och blir då osäker om vad läraren vill ha sagt.

